

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДО-РЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.1.05

УДК 349.42

Єрмоленко В. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України*

ORCID: 0000-0002-4295-4158

Головко Л. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України*

ORCID: 0000-0002-3742-2827

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ

Статтю присвячено актуальній проблемі правового забезпечення органічного виробництва як найефективнішого чинника якості та безпечності харчової продукції, зокрема виробництву органічної сільськогосподарської продукції. Розкривається взаємозв'язок між якістю та безпечністю продуктів харчування і збереженням здорового генотипу нації та сприятливого навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Виводяться парні категорії безпечності та якості сільськогосподарської продукції, визначається співвідношення між ними. Аналізується чинне законодавство у сфері забезпечення якості та безпечності харчової продукції, вказується на колізійність запровадженого ним самим механізму правового регулювання. Звертається увага на втраті значення державного контролю у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування завдяки активно впроваджуваній дерегуляції умов ведення бізнесу. Наводяться напрями реальних загроз здоров'ю населення нашої країни від застосування неякісної і небезпечної харчової продукції, зокрема від широкого застосування в харчовій промисловості пальмо-

вої олії та трансгенної продукції в сільськогосподарському виробництві, робляться необхідні пропозиції щодо удосконалення відповідного законодавства. Розкриваються окремі недоліки законодавства щодо органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Ключові слова: *органічна продукція; органічне виробництво; сільськогосподарська продукція; органічна сільськогосподарська продукція; якість та безпечність продуктів харчування.*

Постановка проблеми. Останнім часом набуває все більшої популярності і розвитку органічний напрям сільськогосподарського виробництва. Уявляється, що це не просто чергова данина моді, а об'єктивний процес, зумовлений у контексті концепції сталого розвитку суспільними потребами не тільки виживання сучасного людства, а й збереження здорового генотипу людини та сприятливого навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Мабуть найвагомішим фактором забезпечення цього процесу, з огляду на систематичність його впливу на організм людини, є споживання органічних продуктів харчування. Надважливе значення якості та безпечності продуктів харчування визначається передусім їх роллю в житті людини. Потрапляючи до людського організму і швидко стаючи його невід'ємною частиною, поживні речовини, що містяться у харчових продуктах, виступають якнайшвидшим і якнайнадійнішим реагентом, який формує не лише поточне здоров'я, а й генотип нації в цілому, що становить реальну загрозу її існуванню в оглядовому майбутньому. Для порівняння після Чорнобильської катастрофи найбільшу небезпеку склав не загальний радіаційний фон, а продукти радіоактивного розпаду, які з продуктами харчування надходили в середину людського організму і накопичувалися в ньому, вчиняючи

свій пагубний вплив. Одним з найефективніших чинників забезпечення якості та безпечності харчової продукції, яка виробляється головним чином у сільському господарстві, є органічне виробництво сільськогосподарської продукції. У цих умовах відчутно зростає роль нормативно-правової основи органічного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовій проблематиці органічного сільськогосподарського виробництва присвячено наразі достатньо наукових юридичних праць, серед яких варто звернути увагу на комплексну колективну монографічну публікацію [1], а також матеріали спеціальної науково-практичної конференції [2], присвячені різноаспектній правовій тематиці сучасного органічного виробництва.

Постановка завдання. Однак, не зважаючи на досить значну кількість наукових праць, правові питання органічного виробництва не розглядались у контексті безпечності та якості харчової продукції, зокрема продукції сільськогосподарського виробництва. Тому завданням статті є розкриття проблемних правових аспектів органічного виробництва у співвідношенні та взаємозв'язку з питаннями безпечності та якості харчової продукції.

Виклад основного матеріалу. Вплив харчової продукції, зокрема сільськогосподарської, на людину

об'єктивується передусім у категоріях якості та безпечності. Якість сільськогосподарської продукції в найзагальнішому вигляді можна визначити як сукупність властивостей (споживних, техніко-економічних і естетичних), що зумовлюють здатність задовольняти потреби населення у поживних речовинах, а промисловості – в сировині. Відповідно безпечністю виступає властивість сільськогосподарської продукції, що забезпечує її нешкідливість для життя, здоров'я, майна та навколишнього середовища під час споживання чи зберігання. З наведених визначень можна вивести загальні риси співвідношення між безпечністю та якістю. Якщо якість уособлює сукупність перелічених властивостей, то безпечність виокремлює лише одну властивість. Тому безпечність можна розглядати як одну з атрибутивних складових якості сільськогосподарської продукції. Виникає співвідношення: безпечний продукт не завжди буває якісним, але якісний продукт повинен відповідати критеріям безпечності. Справа в тому, що наявність безпечності, як однієї з властивостей сільськогосподарської продукції, не виключає можливості недотримання потрібного рівня досконалості інших її властивостей, що й створює підґрунтя для існування безпечної продукції неналежної якості. І, навпаки, якісна продукція має уособлювати найвищий рівень властивостей усіх її складових, однією з яких є безпечність.

Насамперед, слід вказати на існування досить розгалуженого законодавства у сфері забезпечення якості та безпеки продуктів харчування, при дослідженні якого слід виходити з виключного концепту, що неякісна та небезпечна продукція харчування

такою не є, адже не є метою підтримки здоров'я наших громадян. Зазначений концепт без винятків та допусків має бути покладено в основу будь-якого нормативно-правового акта у досліджуваній сфері. Але вітчизняне законодавство замість жорсткої імперативності його положень поряд із значним обсягом диспозитивності містить масу штучно створених прогалин і колізій, що загалом нівелюють ним самим введений механізм правового регулювання. Це призводить до становища, коли закон часто існує сам собою на тлі абсолютно автономного існування суспільних відносин, які він покликаний упорядковувати.

Наприклад, слід констатувати, що широко розрекламований ще на законопроектній стадії базовий Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» від 22 липня 2014 р. № 1602-VII [3] не виправдав покладених на нього очікувань. За своїм змістом – це акт технологічного (ветеринарно-санітарного) характеру з розширеним порівняно з попередньою редакцією блоком державного управління (контролю) та виділеним блоком юридичної відповідальності, яка є за своєю природою суто адміністративною. Але реалії сьогодення вказують на абсолютну безпорадність адміністративно-правової відповідальності практично у будь-якій сфері суспільних відносин. А державний контроль у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування взагалі втратив своє значення завдяки дерегуляції умов ведення бізнесу, що активно впроваджується.

Тим часом однією з реальних загроз здоров'ю населення нашої країни є широке застосування в хар-

човій промисловості так званої «пальмової олії», якої останнім часом щорічно імпортується в Україну понад 240 тис. тонн, тобто в середньому у межах 6 кг на одного жителя, включаючи немовлят. Олією цю субстанцію назвати можна умовно, адже за своєю консистенцією це швидше смола, початковим призначенням якої було змащування металопркатних станів. Тепер це «мастило» активно споживається нашим населенням у різноманітній продукції, навіть у дитячому харчуванні.

Справа в тому, що в Україні діє державний стандарт ДСТУ 4306: 2004 «Олія пальмова» [4], яка дозволяє застосовувати для виробництва харчової продукції поряд з ректифікованою та неочищеною (сире) пальмовою олією. Безпосередня загроза такої пальмової олії полягає в тому, що вона, потрапивши одного разу, вже не виводиться з людського організму, осідаючи на внутрішніх органах, переважно в судинах. А не виводиться воно тому, що має у своєму складі тверду фракцію (стеароптен) з температурою плавлення 44–56°C, досягти якої людський організм не може, тому що після 42°C відбувається повне згортання білків [5]. Звичайно, сира пальмова олія, що зазнала ректифікації, відбілювання та дезодорації, стає придатною для вживання в харчових цілях, але це значні додаткові витрати, в результаті яких втрачається надвисока економічна вигода, а отже, сенс його застосування.

Безумовно, продукування «пальмомісткої» харчової продукції – це один із найтяжчих злочинів проти здоров'я та життя населення України, за який має наступати жорстка кримінальна відповідальність усіх

причетних до цього осіб, починаючи з ввезення пальмової олії, закінчуючи товаровиробниками та реалізаторами продукції, яка його містить. Звичайно, спочатку треба на законодавчому рівні заборонити будь-яке, навіть мінімальне і під будь-яким приводом ввезення цього реагенту на територію нашої держави. І чим швидше це буде зроблено, тим меншою буде загроза продовольчої безпеки загалом.

Загалом одним із найефективніших виходів із негативної ситуації споживання харчової продукції не належної безпеки та якості є світова тенденція повернення до виробництва органічної продукції. Не є винятком із цього й Україна, хоч процеси органічного виробництва у нас відстають від світових на десятки років. Проте сферу органічного виробництва врегульовано спеціальним Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [6], що має в цілому системний зміст. Разом з тим, Закон присвячений більше питанням обігу, декларуванню та маркуванню органічної продукції, а не її виробництву. До того ж повністю відсутній механізм державного стимулювання органічного виробництва.

Тому слід констатувати необхідність конкретизації обсягу щорічної державної підтримки виробництва та обігу органічної продукції (наприклад, у твердій відсотковій ставці загальної суми державної підтримки аграрного виробництва). Адже застосування хімічних засобів у виробництві сільськогосподарської продукції ставить її виробників у нерівні умови порівняно з апологетами органічного виробництва через

більший обсяг і меншу собівартість продукції, яка не завжди компенсується підвищеною ціною «органіки». Так, в економічній літературі йдеться, що сьогодні на органіку припадає лише 1% обсягу продажу продуктів харчування, хоч і спостерігається тенденція до його зростання. Споживачами цієї продукції є переважно люди із середнім та високим рівнем доходу. На думку українських експертів, потенційними споживачами органічної продукції в Україні є близько 5% населення великих міст, які готові платити за неї на 30–50% більше, ніж за звичайну продукцію [7, с. 14].

Наступним проблемним питанням, яке зачіпає й органічне виробництво, є застосування трансгенної продукції. Наразі в юридичній науці [8; 9; 10, с. 171–206] відсутня однозначна думка щодо безпеки генно-модифікованої продукції та достатності рівня захищеності від її неконтрольованого поширення. Тим часом від трансгенної продукції вже відмовилося 130 країн у світі [10, с. 179]. Тому не можна однозначно стверджувати, що вирощена за органічними технологіями з трансгенного насіння рослинницька сільськогосподарська продукція або тваринницька продукція – з трансгенних тварин, є безпечною і якісною. Очевидно, це й недослідженість впливу ГМ-продукції на організм людини є однією з найвагоміших підстав заборони використання і в Україні. Варто згадати, що у 2016 році було зареєстровано та винесено на обговорення проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогос-

подарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення чи передачі спадкових чинників» [11], який тим не менш так і не розглядався парламентом, а 29 серпня 2019 року був відкликаний авторами.

Разом з тим зазначена пропозиція є надактуальною. В Україні зараз використання трансгенної продукції регулюють Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [12] та вищезазначений Закон «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів». У цілому вони створюють досить надійний фільтр для неконтрольованого поширення ГМО. Питання виникає про раніше завезену продукцію, адже перезапилення «чистих» сільськогосподарських культур із трансгенними вже запустило незворотний процес поширення останніх у сільськогосподарському обороті. Проблема ускладнюється відсутністю достатньої кількості та потужності лабораторій, здатних провести відповідний аналіз. Враховуючи серйозну турботу про генофонд нації, раціональніше підтримати ухвалення зазначеного закону та повністю заборонити використання трансгенів в Україні.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку про тісний взаємозв'язок між органічним виробництвом і безпечністю та якістю харчової продукції. При цьому відповідне законодавство має низку недосконалостей і колізій, що призводить до становища, коли закон часто існує сам собою на тлі абсолютно автономного існування суспіль-

них відносин, які він покликаний упорядковувати. Реалії сьогодення вказують також на абсолютну бездієвість адміністративно-правової відповідальності у сфері забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, зокрема дотримання вимог щодо виробництва, сертифікації та маркування органічної продукції. А державний контроль у сфері дотримання якості та безпеки продуктів харчування взагалі втратив своє значення завдяки дерегуляції умов ведення бізнесу, що активно впрова-

джується. Безпосередню серйозну загрозу здоров'ю населення і генотипу нації в цілому становлять широке застосування пальмової олії та трансгенної продукції, що потребує повної законодавчої заборони їх застосування на території нашої країни. Виходячи з відсутності законодавчо закріпленого механізму державного стимулювання органічного виробництва, потребується також внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія [М. В. Шульга, Н. Р. Малишева, В. В. Носік та ін.]; за заг. ред. проф. М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. 308 с.
2. Органічне виробництво: право і бізнес: матеріали науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 червня 2021 р.) / за заг. ред. О. Г. Бондаря та Д. В. Федчишина. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 150 с.
3. Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів: Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
4. Олія пальмова: ДСТУ 4306: 2004. https://dnaop.com/html/33946/doc-ДСТУ_4306_2004 (дата звернення: 12.02.2023).
5. Сокольский И. Правда о пальмовом масле. *Наука и жизнь*. 2015. № 4. URL: <http://www.nkj.ru/archive/articles/26141> (дата звернення: 14.03.2018).
6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n596> (дата звернення: 12.02.2023).
7. Беляєва Н. В. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні та світі. *Інноваційна економіка*. 2013. №1. С. 151–155.
8. Менів О. І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.
9. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біологічної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. ... канд. юрид. наук. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 20 с.
10. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання. Монографія. Київ : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2012. 424 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення чи передачі спадкових чинників: проект Закону України від

13.07.2016 р. 4968. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59703 (дата звернення: 12.02.2023).

12. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2007. № 35. Ст. 484.

V. Yermolenko, Doctor of Law, Professor, Corresponding member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, head of the Department of Agricultural, Land and Environmental Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4295-4158

L. Golovko, Doctor of Philosophy of legal sciences, associate professor, Associate Professor of the Department of International Law and comparative jurisprudence National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-3742-2827

Some legal issues of organic food production as a factor of ensuring its quality and safety

The article is devoted to the actual problem of legal support for organic production as the most effective factor in the quality and safety of food products, in particular, the production of organic agricultural products. The relationship between the quality and safety of food products and the preservation of a healthy genotype of the nation and a favorable environment for future generations is revealed. Paired categories of safety and quality of agricultural products are derived, the ratio between them is determined. The current legislation in the field of ensuring the quality and safety of food products is analyzed, and the conflict of the mechanism of legal regulation introduced by it is pointed out. Attention is drawn to the loss of the importance of state control in the field of compliance with the quality and safety of food products due to the actively implemented deregulation of business conditions. The directions of real threats to the health of the population of our country from the use of low-quality and dangerous food products, in particular from the wide use of palm oil in the food industry and transgenic products in agricultural production, are made, and the necessary proposals are made to improve the relevant legislation. Some shortcomings of the legislation regarding organic production, circulation and labeling of organic products are revealed.

Keywords: organic products; organic production; agricultural products; organic agricultural products; food quality and safety.